

บทคัดย่อ
โครงการวิจัยชุมชน
ศึกษาและรูปแบบการแก้ปัญหาที่ดินเพื่อความมั่นคงในการอยู่อาศัย
ของชุมชนบ้านน้ำเค็ม อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร

ชุมชนบ้านน้ำเค็ม ตำบลบางม่วง อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 1,566 ครัวเรือน ประชากร 4,171 คน ในจำนวนนี้มีประชากรแฝงเป็นแรงงานต่างด้าว กว่า 500 คน พื้นที่ประมาณ 4,300 ไร่ ในที่ดินจำนวนนี้ มีการครอบครองที่ดินโดยนักการเมือง / นักธุรกิจและผู้มีอิทธิพลจากภายนอกรวมกันมากกว่า 1,000 ไร่ ส่วนชาวบ้านแต่ละรายถือครองที่ดินจำนวนไม่มากนัก

ที่ดินบ้านน้ำเค็มทั้งหมดเป็นพื้นที่สัมปทานเหมืองแร่ ทั้งบนบกและในทะเล ตั้งแต่ ปี 2482 เป็นต้นมา จนก่อเกิดเป็นชุมชนขยายใหญ่ขึ้นและมีการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างเอกชนที่เคยรับสัมปทานที่ดิน จนคนในชุมชนบ้านน้ำเค็มลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิในที่ดินจากรัฐ บางส่วนเอกชนเอาไปออกเอกสารสิทธิทั้งที่ดินเป็นของรัฐ และทับที่ดินชุมชนแหลมป้อมอีกชั้นหนึ่ง มีคดีฟ้องร้องขับไล่ชาวบ้าน จนมีการไกล่เกลี่ยแบ่งที่ดินกันบนศาล ดงหลวง และที่ดินอีกฟากของชุมชนบ้านน้ำเค็มถูกป่าสงวนประกาศทับอีกครั้งหนึ่ง ทั้งหมดคือจุดก่อเกิดปัญหาในบ้านน้ำเค็ม

ดั้งเดิมมีการประกอบอาชีพประมงและเป็นพื้นที่ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลอาศัยอยู่ ประชากรที่เข้ามาอาศัยส่วนมากเป็นคนต่างถิ่นต่างชาติที่มาทำมาหากินและตั้งรกราก เป็นพื้นที่ที่ติดกับชายฝั่งทะเลอันดามัน สภาพที่ตั้งอยู่บริเวณป่าชายเลนปากแม่น้ำ บริเวณปากคลองบางม่วง บริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับที่ตั้งชุมชน มีพื้นที่ป่าชายเลนที่ยังคงสมบูรณ์อยู่มาก อีกทั้งยังมีทรัพยากรชายหาดที่สมบูรณ์

ประมาณปี พ.ศ.2515 ได้มีการให้ประทานบัตรอนุญาตทำเหมืองแร่ดีบุกทั้งบนบกและในทะเลแก่บริษัทต่างๆ ส่งผลให้ผู้คนจากหลายจังหวัดอพยพเข้ามาในพื้นที่เพื่อประกอบอาชีพขุดแร่ และทำงานบริการต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร สถานบันเทิง ฯลฯ ทำให้ชุมชนมีการขยายตัวเป็นอย่างมากและการประกอบอาชีพประมงก็ลดน้อยลง ชุมชนมีซอยต่างๆ ถึง 38 ซอย ที่บ่งบอกว่าคนมาจากหลายพื้นที่ เช่น ซอยสุพรรณบุรี ซอยนครศรีธรรมราช ซอยเชียงใหม่ ซอยอยุธยา เป็นต้น

ที่ดินชุมชนบ้านน้ำเค็ม เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตสัมปทานเหมืองแร่ ไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน ต่อมาเมื่อสัมปทานเหมืองแร่หมดลง ในปี พ.ศ. 2534 ชาวบ้านได้ลุกขึ้นเรียกร้องให้รัฐออกเอกสารสิทธิให้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตรวจสอบว่ามีชุมชนอาศัยอยู่จริงจึงเดินสำรวจออกเอกสารสิทธิที่ดินให้ เป็น น.ส.๓ ก. ในปี พ.ศ.2535 เกือบ 100 % ทำให้ชุมชนเริ่มมีความมั่นคงในที่ดิน ต่อมาเมื่อปี 2547 เกิดสึนามิถล่มชายฝั่งอันดามัน ทำให้ปัญหากลับมาที่บ้านน้ำเค็มอีกครั้ง เมื่อ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อ้างว่าพื้นที่ ที่มีเอกสารสิทธิ น.ส.๓ ก. ของชาวบ้าน ร้อยละ 30 หรือกว่า 500 ครอบครัวยังเป็นพื้นที่ป่าชายเลน ตาม มติ ครม. 15 ธันวาคม ปี2530 และบ้านเรือน 8 หลังริมคลองท่าเทียบเรือประมงเป็นเขตกรมเจ้าท่า กรณีที่ดินของ

ชาวเล 3 ชอยในหมู่บ้านกว่า 60 ครอบครัว ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยดั้งเดิมก็เป็นที่ดินสาธารณะหมู่บ้าน แต่ไม่ปรากฏว่ามีหน่วยงานใด อ้างสิทธิในที่ดินนัการเมือง / นักธุรกิจรายใหญ่ที่ถือครองที่ดินจำนวนมากในฝันเดียวกันกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นที่ดินให้สัมปทานเหมืองแร่ เช่นเดียวกัน ซึ่งปัญหาทั้งหมดยังไม่มีแนวทางแก้ปัญหาที่จะนำไปสู่การอยู่อาศัยที่มั่นคง ยั่งยืนของชุมชน

กระบวนการชุมชนได้เติบโตขึ้นหลังจากสิ้นามิ ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้กระบวนการพัฒนาและแก้ปัญหาโดยชุมชนเป็นแกนหลัก ทั้งเรื่องการฟื้นฟูชุมชน การฟื้นฟูอาชีพ การฟื้นฟูที่อยู่อาศัย การตั้งกองทุนกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งทีมอาสาสมัครรับมือภัยพิบัติ โดยการสนับสนุนขององค์พัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชนบ้านน้ำเค็มที่เน้นการทำงานพัฒนาแกนนำท่ามกลางการทำงาน

การแก้ปัญหาที่ซับซ้อนต้องใช้สื่อมวลชน องค์การอิสระ และการเจรจาเชิงนโยบาย ถึงจะสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ หลายปัญหาที่รุนแรงของปัญหาต้องอาศัยสื่อมวลชนเพื่อเปิดเผยประเด็นปัญหาให้อยู่ในที่แจ้ง เพื่อป้องกันการปะทะและเสียงต่ออันตรายของแกนนำ

การแก้ปัญหาของบ้านน้ำเค็มจึงมีความหลากหลายไปตามสภาพของปัญหา และความรุนแรงของปัญหา รวมทั้งการแก้ปัญหาไม่สามารถแก้ได้โดยลำพังจึงจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายที่มีปัญหาใกล้เคียงกันเพื่อเป็นพลังการต่อสู้ร่วมกันในทุกระดับ

จากงานวิจัยค้นพบว่าการแก้ปัญหาที่ดินในบ้านน้ำเค็มใน 3 แบบ คือปัญหาที่ดินกับรัฐ ปัญหาที่ดินกับเอกชน จนได้มาซึ่งเอกสารสิทธิในที่ดินเป็นรายบุคคล แต่ส่วนใหญ่ที่ดินหลุดมือ เปลี่ยนมือ ไม่มีความยั่งยืน จึงมีข้อเสนอว่าต้องสร้างแนวทางสิทธิร่วมของชุมชนในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเพื่อสร้างความยั่งยืน และหน่วยงานรัฐต้องปฏิบัติตามกฎหมาย และบังคับให้ผู้รับสัมปทานปฏิบัติตามด้วย

ธรรมาภิบาล การสร้างความร่วมมือ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สังคม ชุมชน ให้เป็นธรรมเกิดขึ้นในทุกพื้นที่และสังคมจะสร้างความมั่นคงให้ชุมชนและประเทศ ต่อไป